

УДК 174-057.222

ПРОФЕСІЙНО-ЕТИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МЕНЕДЖЕРА: ЗНАЧЕННЯ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ТА УМОВИ ФОРМУВАННЯ У ВНЗ

Слободянюк Олена Михайлівна

м.Вінниця

Визначено й проаналізовано основні підходи до проблеми формування етичної компетентності майбутніх менеджерів у вищому навчальному закладі. В статті описано специфіку та систему вимог до професійно-етичної компетентності. Виокремлено основні проблеми та деякі норми професійної етики, сформульовані вимоги до особистісних та професійно значущих якостей менеджера. Подана загальна характеристика етичної поведінки фахівця. Окреслені педагогічні умови формування професійно-етичної компетентності у процесі навчання в ВНЗ.

Ключові слова: менеджер, компетентність, професійна етика, професійно-етична компетентність.

Вступ. Докорінні зміни в політичній та соціально-економічній сферах життя України зумовили особливу гостроту проблеми формування етичної компетентності студентської молоді. Компетенції в моральній сфері більше, ніж будь-яке інше структурне утворення внутрішнього світу людини, визначає соціальну стійкість системи відносин людини із суспільством, з іншими людьми, ефективно впливає на формування свідомості, самосвідомості, професійних якостей.

Особливої актуальності зазначена проблема набуває в нинішніх умовах, для яких характерними є нестабільність та суперечливість моральної атмосфери. Сьогодні суспільство стоїть перед якісно новою моральною ситуацією, необхідністю оцінки та вибору моральних цінностей, здатністю особистості пов'язувати ціннісні орієнтації із загаль-

нолюдськими (гуманністю, справедливістю, миролюбністю, добротою тощо). І вища школа як одна з визначальних ланок освіти покликана забезпечувати розв'язання цієї важливої проблеми, оскільки студентство є важливим джерелом відтворення класу інтелігенції, носієм високого рівня культури та освіченості.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні проблеми формування професійно-етичної компетентності майбутніх менеджерів економічного профілю.

Досягнення мети передбачає розв'язання наступних задач дослідження:

1. Проаналізувати основні теоретичні підходи до проблеми формування професійно-етичної компетентності майбутніх менеджерів.
2. Сформулювати вимоги до особистісних та професійно значущих якостей менеджера.
3. Окреслити педагогічні умови формування професійно-етичної компетентності у процесі навчання в ВНЗ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з теми. Науково-теоретичні засади формування особистості, її загальної і, зокрема, моральної культури розроблялися у працях К.Байші, І.Беха, Л.Бурдейної, Г.Васяновича, І.Грязнова, В.Діуліної, І.Зязюна, В.Лозового, С.Крука, В.Плахтій, О.Пометун, О.Савченко, О.Сухомлинської, Л.Хоружої.

Проблеми розвитку особистості майбутнього професіонала досліджені М.Дьяченком, Л.Кандибовичем, Г.Назаренковою. Проблемам етичної моралі, етичного та соціального менеджменту присвячені дослідження

О. Білоуса, В. Косарева, Р. Пустовіт та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження. У Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, в Законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про вищу освіту» наголошується, що основною метою освіти є формування громадянина і професіонала, подальше підвищення якості освітніх послуг та рівня управління галуззю. Разом з тим організація та зміст підготовки спеціалістів з управління у вищих навчальних закладах України неповною мірою враховує необхідність формування у студентів професійно-етичної компетентності, використання засад етичного менеджменту у майбутній професійній діяльності.

Сучасний менеджмент найчастіше пов'язують із бізнесом, тому вважають, що мірою його результативності є прибуток підприємства. Мірою ефективності менеджменту, на наш погляд, має стати не тільки оптимальність реалізованих ресурсів, а й дотримання суспільно значимих цінностей, що сприяє досягненню максимально очікуваних результатів. Саме з цим пов'язана необхідність етичного менеджменту, тобто менеджменту, в основі якого знаходиться етичні засади – норми та правила взаємовідносин не тільки керівників і підлеглим, керівників різних рівнів, але й відносин із сложивачами, партнерами та конкурентами. Гуманізувати взаємовідносини на усіх рівнях, реалізувати етичні принципи та норми у професійній діяльності неможливо без достатнього рівня розвитку духовності кожної людини – члена суспільства та трудового колективу. В силу соціальної природи менеджменту етична компетентність менеджера повинна стати нормою.

Розглянемо більш детально поняття етичної компетентності. Поняття «етична компетентність» тісно пов'язане з поняттям «професійна етика». Різні види професійної етики мають свої традиції, що свідчить про наявність наступних основних етичних норм, вироблених чи іншої професії протягом століть. Професійні види етики – це ті специфічні особливості професійної діяльності, що спрямовані безпосередньо на людину в тих чи інших умовах її життя і діяльності в суспільстві. Проблему формування професійно-етичних якостей фахівців різних професій розглядали Е.Грішин, Я.Котигер, О.Лапузіна, Н.Мойсеюк, В.Писаренко, В.Чамлер, І.Чернокозов та ін.; структуру та зміст професійної етики вивчали М.Бенедиктов, Т.Ільїна, О.Канівська, В.Радул, М.Сметанський та ін.; роль етики у сфері управлінської діяльності досліджували С.Борнер, Р.Вебер, К.Евард, Х.Грютер, Р.Рютингер. Аналіз зарубіжної та вітчизняної наукової літератури дає можливість окреслити загальні підходи до розв'язання проблеми підготовки менеджерів щодо їх професійної діяльності. Професійною етикою в загальному називають кодекси поведінки, що забезпечують моральний характер взаємин між людьми, що впливають з їх професійної діяльності. Її особливістю є тісний зв'язок із діяльністю членів конкретної групи та нерозривна єдність із загальною теорією моралі. Професійну етику розглядають як готовність до морально-етичної взаємодії з партнерами, конкурентами (М.Кларін); психічний стан, що знаходить своє відображення у спрямованості на етичне розв'язання ділових проблем (Ю.Пачковський), сформованості емоційної, духовної сторін особистості (О.Пономарьов). За визначенням О.Винославської, «професійна етика менеджера» – це врахування ним етичних норм, правил та уявлень, що регулюють ставлення, поведінку і стосунки ділових партнерів в процесі взаємодії.

Як зазначалося раніше, поняття «професійна етика» напряму пов'язане з поняттям «професійно-етична ком-

петентність» фахівця. У психолого-педагогічних джерелах компетентність як наукова проблема ще не отримала свого вичерпного аналізу, тому в літературі зустрічається широке тлумачення поняття «компетентність». У контексті професійної підготовки фахівця найбільш прийнятним визначенням компетентності ми вважаємо визначення І. Зимньої. Під компетентністю дослідниця розуміє інтегровану характеристику якостей особистості, результат підготовки випускника ВНЗ до виконання діяльності в певних галузях (компетенція). Компетентність – це ситуативна категорія, оскільки вона виражається у готовності до здійснення будь-якої діяльності в конкретних професійних (у тому числі проблемних) ситуаціях [2, с.18]. Таким чином, можна зробити проміжний висновок: компетентність проявляється в особистісно-орієнтованій діяльності і тому вона оцінюється на основі сформованості у випускника ВНЗ сукупності вмінь (інтегративно відображають цю компетентність) і його адекватних поведінкових реакцій, що проявляються у різноманітних виробничих ситуаціях [6, с.88].

Отже, виходячи з аналізу понять «професійна етика» та «компетентність», ми можемо перейти до розгляду поняття «професійно-етичної етики».

За думкою О.Гринвальд, етична компетентність майбутнього спеціаліста – інтегрована характеристика особистості, що представляє сукупність знань, умінь, навичок, мотиваційно-ціннісної орієнтації і особистісних якостей, що сприяють здійсненню професійної діяльності відповідно до норм і вимог професійної етики [1].

С.Шульпін переконаний, що етична компетентність вчителя – поняття, що характеризується як складне індивідуально-психологічне утворення на основі інтеграції теоретичних знань, практичних умінь в області етики, певного набору особистісних якостей, що обумовлює готовність до етично адекватної поведінки в ситуаціях морального вибору [9].

Аналізуючи поняття «етичної компетентності» студентів педагогічних вузів, В.Курбатов формулює його як складне соціально-педагогічне утворення на основі інтеграції педагогічних знань, практичних умінь в області етики і певного набору особистісних якостей, що обумовлює готовність до етично адекватної поведінки в соціумі в ситуаціях морального вибору [3].

Виходячи з аналізу поняття, ми можемо погодитись з визначенням Л.Хоружої [8]: професійно-етичної компетентності фахівця – складне індивідуально-психологічне утворення, яке інтегрує в собі професійні теоретичні знання, ціннісні орієнтації, особистісні якості та практичні вміння педагога у сфері професійної етики, що забезпечує вибір ним свідомої етичної поведінки згідно професійно-педагогічних норм.

Процес формування етичної компетентності має бути системним та вимагає застосування цілісного механізму професійного розвитку особистості студента під час навчання. Формування професійно-етичної компетентності майбутніх фахівців можна визначити як процес цілеспрямованого й систематичного впливу на когнітивну, особистісну та операційно-процесуальну сфери студентів, метою якого є становлення такої особистості, яка усвідомлює значення етичної складової своїх професійних обов'язків, має розвинуті морально-особистісні якості та практичні вміння майбутнього інженера у сфері професійної етики, що забезпечують вибір ним свідомої етичної поведінки відповідно до професійно-етичних норм.

Виховний потенціал навчального процесу виявляються у змісті, організації та методах навчання, впливу особис-

тості викладача.

За І. Підласим, реалізацію змісту навчання забезпечують педагогічні умови, які оптимізують форми, методи, підходи, технологію організації навчального процесу як цілісної системи [7, с.280]. А. Литвин пропонує тлумачити термін «педагогічні умови» як сукупність взаємовпливів певного процесу чи системи із зовнішнім середовищем [4, с.202-203]. Організаційно-педагогічні умови впливають на навчальний процес, дозволяють ефективно управляти навчанням, здійснювати цей процес відповідно до завдань із застосуванням обраних форм, методів, прийомів, сукупності положень, дотримання яких забезпечує досягнення поставленої мети. Отже, під педагогічними умовами розуміємо сукупність різнопланових соціально-педагогічних і дидактичних чинників, процесів, обставин, необхідних і достатніх для виникнення та раціонального стійкого функціонування або зміни певної педагогічної системи. У нашому дослідженні педагогічні умови формування професійно-етичної компетентності майбутніх менеджерів відображають взаємодію гуманізації навчально-виховного процесу, професійної підготовки медичних фахівців та гуманізації суспільства, взаємовплив єдиного освітнього простору та новітніх технологій, які впроваджуються в економічну галузь.

Важливим є врахування закономірностей педагогічного процесу. Поняття «закономірності» означає стійкі, повторювані й істотні зв'язки в педагогічному процесі, реалізація яких дозволяє досягати ефективний результат. І, якщо розглядати проблему формування професійно-етичної компетентності, насамперед слід вести мову про такі закономірності як: спрямованість навчання й виховання на вирішення завдань формування професійно-етичної компетентності студентів; діяльнісний характер навчання й виховання; єдність ціннісно-мотиваційної сфери й навчально-пізнавальної активності студентів; повага й вимогливість до студентів; забезпечення ситуації успіху при оволодінні професійно-етичними знаннями; взаємозв'язок процесів освіти й професійно-етичного самовдосконалення.

Не менш важливим, окрім закономірностей, слід врахувати і ряд дидактичних принципів. Для формування професійно-етичної компетентності майбутніх менеджерів важливе значення мають такі загальні принципи: навчання повинно бути науковим і мати світоглядну спрямованість; бути проблемним, активним й свідомим, доступним, систематичним, послідовним, міцним, враховуючи виховний характер навчання. Серед специфічних принципів і слід вказати на принципи гуманності, вимогливості, субординації та ін. Урахування зазначених закономірностей та принципів допомагає визначити умови для формування професійно-етичної компетентності майбутніх студентів.

Існують різні думки щодо умов формування компетентцій, залежно від їх виду. Зокрема М. Михайличенко вважає, що найважливішими педагогічними умовами формування громадянської компетентності майбутніх учителів є урахування у процесі професійної підготовки основних положень компетентнісного, діяльнісного та особистісно орієнтованого підходів, закономірностей і принципів формування громадянської компетентності; програмно-цільовий підхід до професійної підготовки; використання можливостей фахових дисциплін; спрямована соціалізація майбутніх учителів у соціокультурному середовищі ВНЗ у процесі громадської роботи [5, с.12].

На думку Г. Андрєєва, для формування професійно-етичної культури майбутніх працівників МВС важливо: 1) сформувати у курсантів гуманістичні уявлення, поняття,

погляди, переконання, що передбачає цілеспрямований і систематичний вплив на їхню свідомість; 2) забезпечити набуття курсантами практичного досвіду, коли вони змушені проявляти мужність, відповідальність, наполегливість, толерантність і т.д.; 3) створювати ситуацію успіху, моральної добротворчої діяльності курсантів.

У психолого-педагогічній літературі (І.Бех, Л.Божович, М.Боришевський, Л.Виготський та ін.) відстоюється думка про те, що початковим етапом формування моральної поведінки (а також і в професійній сфері) є опанування особистістю моральними цінностями та моральними знаннями, а кінцевим етапом засвоєння етичних знань є моральна поведінка. В загальному вчені визначають такий ланцюжок: етичні знання – етичні поняття – моральні переконання – моральні потреби – моральні якості – моральна поведінка. При цьому необхідно всіляко стимулювати реалізацію ділового етичного потенціалу всіх дисциплін, оскільки саме моральний компонент може стати дієвим джерелом гармонізації виробництва з навколишнім середовищем.

Необхідною умовою формування етичної компетентності студентів є використання новітніх педагогічних технологій та методів навчання в доповненні до традиційних. Інтерактивні методи навчання, методи, спрямовані на підвищення внутрішньої активності студентів, сприяють зростанню їх пізнавальної діяльності і з успіхом застосовуються в Вінницькому національному технічному університеті при навчанні майбутніх фахівців різних спеціальностей. Так, при навчанні студентів «Ділової етики та культури професійного спілкування» з використанням кейс-методу пропонуються ситуаційні завдання. Навчальний курс складається з 10-12 конкретних ситуацій (cases) з їх описом і пакетом навчально-методичної літератури. Ситуаційні завдання викладаються таким чином, щоб їхні рішення не були очевидними. Це дає можливість студентам сформулювати власні аргументи «за» і «проти» того чи іншого рішення.

Обов'язки викладача і студента набувають тут якісно інший зміст – студент вже не пасивний слухач, а спільно з викладачем стає співучасником навчального процесу. Завдання викладача – створити в аудиторії творчу атмосферу, заохочувати студентів ділитися власними ідеями, знаннями, досвідом, активно включатися в аналітичний процес. Обговорення ситуаційних завдань, ділові ігри, ігрові заняття і інші форми інтерактивного навчання сприяють більш глибокому засвоєнню знань, переведенню їх у площину навичок і вмінь.

Викладач набуває іншу роль і функцію в навчальному процесі: якщо при класичній системі викладач є і компетентним джерелом знань, і контролюючим об'єктом пізнання, то при новій парадигмі освіти викладач більше виступає в ролі організатора самостійної активної пізнавальної діяльності студентів, компетентного консультанта і помічника. Його професійні вміння повинні бути спрямовані не просто на контроль знань і вмінь учнів, а на діагностику їх діяльності, щоб вчасно допомогти та усунути труднощі в пізнанні і застосуванні знань. Ця роль значно складніша, ніж при традиційному навчанні, і вимагає від викладача більш високого ступеня майстерності.

У забезпеченні високої ефективності педагогічного процесу значну роль відіграє особистість викладача, його морально-етичні якості. Особисті якості викладача, манера викладання і неповторна індивідуальність не меншою мірою, ніж нові знання, впливають на особистості студентів, формуючи та виховуючи їх.

Висновки та перспективи подальшого досліджен-

ня. Модернізація вітчизняної системи вищої освіти, яка зумовлена євроінтеграційними прагненнями України, свідчить про підсилення її компетентнісної орієнтації. Особливість професії менеджера як професії системи «людина-людина», зумовлює виділення у відносно самостійний

розділ педагогічної науки поняття етичної компетентності як однієї з базових складових професійності; віддзеркалює його духовність і моральність, внутрішню культуру, здатність приймати адекватні моральні рішення та діяти відповідно до норм етики.

Література та джерела

1. Гринвальд О.Н. Формирование социально-этической компетентности будущих специалистов в воспитательном процессе вуза: автореф. дис. на соискание уч. ст. канд. пед. наук: 13.00.08 «теория и методика профессионального образования» / О.Н.Гринвальд. – Кемерово, 2011. – 23 с.
2. Зимняя И.А. Компетентностный подход в образовании (методолого-теоретический аспект) / И.А.Зимняя // Проблемы качества образования: Материалы XIV Всероссийского совещания. Кн.2. – М., 2004.
3. Курбатов В.В. Этическая компетентность студентов педагогического вуза в социально-педагогической работе с безнадзорными детьми: автореф. дис. на соискание уч. ст. канд. пед. наук: 13.00.02 «теория и методика обучения и воспитания (по областям и уровням образования)» / В.В.Курбатов. – М., 2010. – 22 с.
4. Литвин А.В. Информатизация професійно-технічних навчальних закладів будівельного профілю: монографія / Андрій Вікторович Литвин. – Львів: Компанія «Манускрипт», 2011. – 498 с.
5. Михайліченко М. В. Формування громадянської компетентності майбутніх учителів предметів гуманітарного циклу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / М.В.Михайліченко. – Кіровоград, 2007. – 20 с.
6. Пиралова О.Ф. Диагностирование компетентности инженеров / О.Ф.Пиралова, П.Н.Блинов, Ф.Ф.Ведякин. – М.: Изд-во «Академия Естествознания», 2010. – 88 с.
7. Пидласый И.П. Педагогика / И.П.Пидласый. – М.: Гуманит. изд. центр «ВЛАДОС», 1996. – 432 с.
8. Хоружа Л.Л. Теоретичні засади формування етичної компетентності майбутніх учителів початкових класів: автореф. дис. на здобуття ступеня д-ра пед. наук: 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Л.Л.Хоружа; Інститут педагогіки АПН України. – К., 2004. – 45 с.
9. Шульпин С.Е. Этическая компетентность как фактор профессиональной подготовки будущего учителя: автореф. дис. на соискание уч. ст. канд. пед. наук: 13.00.08 «теория и методика профессионального образования» / С.Е.Шульпин. – Курган, 1999. – 22 с.

Определены и проанализированы основные подходы к проблеме формирования этической компетентности будущих менеджеров в высшем учебном заведении. В статье описано специфику и систему требований к профессионально-этической компетентности. Выделены основные проблемы и некоторые нормы профессиональной этики, сформулированные требования к личностным и профессионально значимым качеств менеджера. Представленная общая характеристика этического поведения специалиста. Обозначенные педагогические условия формирования профессионально-этической компетентности в процессе обучения в вузе.

Ключевые слова: менеджер, компетентность, профессиональная этика, професійно-етическа компетентность.

The main approaches to the problem of formation of ethical competence of future managers in higher educational establishments have been identified and analyzed. The paper describes the specifics of the system and the requirements for professional and ethical competence. The main problems and some of the rules of professional ethics have been considered to formulate requirements for significant personal and professional qualities of the manager. The general characteristics of ethical behavior specialist have been presented.

Key words: manager, competence, professional ethics, professions-ethical competence.